

نقش معنویت در انقلاب اسلامی

محبوب حسین^۱

چکیده:

معنویت، برآیند مجموعه اعمال و عبادات با منشاء اعتقاد به خدا و توکل و توسل بر او و اطاعت از اوامر و پرهیز از نواهی حق تعالی است. این احساس عمیق، شورانگیز، عاشقانه و برانگیزاننده است که ارمان‌هایی چون فداکاری، ایثار، تلاش، پایمردی، مجاهدت و شهادت طلبی در راه خدا و سعادت دیگر انسانها را به همراه می‌آورد. ملت بزرگ ایران در دوران‌های گوناگون همانند انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس به پشتوانه این عنصر ارزشمند حماسه‌ها آفریده و کارهای بزرگ و خطیر از ملت رشید ایران و رهبر کبیر انقلاب اسلامی، به گرایش و مطالبه جهانی تبدیل شده است. به همین منوال در این مقاله معنویت، رابطه معنویت با انقلاب و بنیانگذار انقلاب، ویژگی‌های معنویت انقلاب اسلامی و نقش و آثار معنویت در انقلاب اسلامی اشاره شده که از ابتداء بیداری مردم برای ارزشهای اسلامی و شور آفرین مردم به عنوان انقلاب اسلامی در زمان استکبار جهانی که فقط دنبال مادیات، دنیاپرستی و منحرف کردن مردم از ارزشهای معنوی بود.

کلید واژه: معنویت، نقش، انقلاب، انقلاب اسلامی.

^۱ دانش پژوه مقطع کارشناسی رشته کلام اسلامی، مجتمع آموزش عالی اصفهان

مقدمه:

یکی از عوامل مهم پیروزی انقلاب و دفاع مقدس و در حقیقت پیروزی بر آمریکا، همین طرز فکر و معنویت‌گرایی بود. مردم با ذکر فضائل و نیز مصائب اهل بیت، خواندن زیارت عاشورا و شنیدن آیات و احادیث و... از مساجد و حسینیه‌ها به مصاف دشمن رفتند و حماسه آفریدند.

گفتمان نهضت اسلامی جامع‌تر، عمیق‌تر و انسانی‌تر از نهضت‌ها و انقلاب‌های دیگر در قرون معاصر بود. زیرا انسان و ویژگی‌های آن را هدف قرار داد و از یک سو به نگرش و تحلیل‌های تک‌بعدی، تکیه بر امور مادی و لذت و رفاه خودداری کرد. این انقلاب بر پایه اصول مستحکمی بنا شد، هم اجرای عدالت را مورد نظر قرار داد هم آزادی و استقلال را که برای ملت‌ها از مهمترین ارزشهاست هم معنویت و اخلاق را. این انقلاب ترکیبی از عدالت‌خواهی، آزادی‌خواهی و مردم‌سالاری و معنویت و اخلاق است. چونکه معنویت در انقلاب اسلامی اثر عمیقی داشت و به همین سبب این انقلاب دینی شناخته شده. به همین سبب در این مقاله مفهوم معنویت، ویژگی‌های معنویت انقلاب اسلامی، و نقش، آثار معنویت در انقلاب اسلامی اشاره شده. معنویت از ابتداء انقلاب تا امروز نقش خاصی در فرهنگ‌سازی اسلامی و سیاست و اقتصاد ایفا کرده بود و این سبب شد انقلاب اسلامی به انقلاب دینی به جهان معرفی بشود.

مفهوم شناسی معنویت:

معنویت در لغت مصدری جعلی و از واژه (معنوی) ساخته شده است. معنوی نیز با افزودن یای نسبت به آن، از واژه معنی که خود مصدر میمی بوده و مفاد آن مقصود و مراد است. مشتق گردیده است. بنابراین معنوی یعنی منسوب به معنی و در مقابل لفظی است. این کلمه در معانی دیگری از جمله (حقیقتی) است. اصلی، ذاتی، مطلق، باطنی و روحانی نیز به کار می‌رود.^۱

دکتر معین می‌گوید: "معنا: حقیقت؛ باطن؛ راه معنا؛ راه باطن؛؛ طریق حقیقت؛ معنوی شخصی که در عالم معنا و باطن سیر می‌کند، عارف"^۲

معنویت در اصطلاح:

از آنجا که واژه معنویت در زمینه‌های گوناگون به کار می‌رود؛ به دست آوردن یک اصطلاح جامع و فراگیری برای کار برد‌های مختلف آن امر مشکلی است. با این حال در یک بررسی دقیق می‌توان زیر را پیشنهاد نمود:

^۱ . دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، دهخدا

^۲ محمد معین، فرهنگ نامه.

الف: معنویت دمیدن روح در زندگی فرد است... قابلیت و گرایش است که برای هر فرد فطری و منحصر به فرد می‌باشد. این گرایش معنوی افراد را بسوی معرفت، عشق، معنا، آرامش، تعالی، پیوند، شفقت، خوبی و یکپارچگی سوق می‌دهد.^۱

ب: گروهی از معنویت‌گرایان: معنویت را بدیل جایگزینی برای دین می‌بینند. در جای گروهی دیگر آن را لبلباب دین یا گو مرادیان قلمداد می‌کنند. از این نظر، معنویت سه ویژگی دارد: یکی این دینی است، دوم این که خدا محور است، سوم این که چار چوب عقلانی دارد.^۲

ج: بعضی معتقدند معنویت، همان آداب معنوی است. این آداب، شامل اعمال است که از قبیل: نیایش و مراقبه، گاهی روزه گرفتن و توبه از گناهان را هم شامل می‌شود.^۳

با استفاده از این تعاریف معنویت می‌توان گفت که معنویت جوشش درون انسان است که اگر درست تغذیه شود انسان را به مقامات والای می‌رساند. معنویت، برآیند مجموعه اعمال و عبادات با منشاء اعتقاد به خدا و توکل و توسل بر او و اطاعت از اوامر و پرهیز از نواهی حق تعالی است. این احساس عمیق، شورانگیز، عاشقانه و برانگیزاننده است که ارمغان‌هایی چون فداکاری، ایثار، تلاش، پایمردی، مجاهدت و شهادت طلبی در راه خدا و سعادت دیگر انسانها را به همراه می‌آورد. ملت بزرگ ایران در دوران‌های گوناگون همانند انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس به پشتوانه این عنصر ارزشمند حماسه‌ها آفریده و کارهای بزرگ و خطیر از ملت رشید ایران و رهبر کبیر انقلاب اسلامی، به گرایش و مطالبه جهانی تبدیل شده است.

معنویت‌گرایی و انقلاب اسلامی:

حکومت‌های ظالم و فاسد بزرگترین مانع تعادل و تکامل انسان و عامل تبدیل او به موجودی مادی و اسیر لذات و شهوات و وابسته به مفسدین می‌باشند. لذا مبارزه بر ضد آنها نه تنها برای شکستن موانع رشد انسانها ضروری است، بلکه برای نجات مفسدین و ظالمین نیز لازم می‌باشد زیرا که آنها را از سقوط بیشتر در انحطاط و فساد باز می‌دارد. بنابراین انقلاب برای همگان اعم از ظالم و مظلوم اگر تعقل و تدبر کنند عامل خیر و برکت و فلاح است. اگر چه متأسفانه معمولاً چنین برداشت و نتیجه‌گیری نمی‌شود.

مظلوم دیروز در موضع قدرت به استبداد گرایش پیدا می‌کند و ظالم می‌شود و انقلاب دیگری را زمینه‌سازی می‌کند و همچنان جریان «بیخود شدن» و «ماده شدن» و «انقلاب شدن» ادامه دارد.

^۱ مدرسه علمیه الزهراء (س) قروت وبلاگ

^۲ . الوندی، محمد جواد، طراحی الگویی مفخومی معنویت از دیدگاه امام خمینی (ره)

^۳ . همان

به این دلیل ظلم و قلدری از ویژگی ها و خصلت افرادی است که بر اثر عدم تهذیب نفس و دوری از معنویت، نه صفت نظام و ملت ها و تمدن ها است. مقامات، مدیران و گردانندگان حکومت ها تعیین کننده وضعیت و عملکرد نظام می باشند، و این بر خلاف نظریه رایج و شایع است که تبلیغ و تدریس می شد که نظام ظالم، فاسد، مستبد و مستکبر می باشد. اگر چه افراد می توانند سازمان ها و مقررات و سیاست های ظالمانه تدوین و اجرا نمایند، که در آن صورت تصور می شود که نظام ظالم و فاسد است، در حالی که نظام واقعیت خارجی ندارند و افراد هستند که عمل می کنند و برآیند مجموعه عملکرد افراد به نام نظام، حکومت و تمدن عنوان می شود و در واقع نوعی تسامح در این تعبیر وجود دارد.

مهمترین ویژگی انقلاب اسلامی دگرگونی نگرش به انسان، جامعه، سیاست و حکومت بود. از این رو تفکر سیاسی و فلسفه حکومت تحت تأثیر آموزه های امام خمینی(ره) دچار تغییرات زیادی شد. به گفته کلیم صدیقی، متفکر مسلمان انگلیسی تبار، «مهمترین عامل موفقیت امام خمینی(ره) در سرنگونی سلطنت دودمان پهلوی و استقرار نظام بدیل، آلوده نشدن اندیشه و عمل ایشان به مفاهیم سیاسی مدرن بود. او هیچگاه در انتقاد از رژیم پهلوی به بحران های عمومی اردوگاه امپریالیسم اشاره نکرد و نه از واژه هایی مانند بورژوازی، الیناسیون اجتماعی، مدرنیزاسیون، افزایش انتظارات، ناسازگاری سلطنت با توسعه صنعتی، فقدان جامعه مدنی و تفکیک شدن قوا، که در زبان سیاسی نیروهای مارکسیست، شبه مارکسیست و ناسیونالیست مخالف شاه متداول بود، در رویارویی با رژیم بهره جست... ستمکار و ظالم بودن شاه، نوکری شاه برای اجانب و بی دینی او، سه محور عمده در حملات امام خمینی(ره) به رژیم شاه بود، که از مفهومی روشن و همه گیر برخوردار بودند»^۱.

انقلاب اسلامی:

امروزه ((انقلاب)) اصطلاحی شده است برای بیان دگرگونی شدید و ناگهانی در مسائل و موضوعات گوناگونی مانند انقلاب صنعتی، انقلاب سیاسی، انقلاب اجتماعی، انقلاب فکری، فرهنگ و انقلاب سبز. انقلاب ایران در شمار انقلابهای اجتماعی و بزرگ قرار می گیرد؛ زیرا هم حکومت را تغییر داد، هم به تغییر در ایدئولوژی حاکم و نیز خط مشی های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در ابعاد داخلی و خارجی انجامید.

نارضایتی عمیق از وضع موجود، گسترش اندیشه و ایدئولوژی جدید، گسترش روحیه انقلابی، وجود رهبری (در قالب فرد یا گروه) که بتواند نارضایتی های موجود در جامعه را علیه حکومت بسیج کند، حضور گسترده مردم

^۱ نشریه معارف، شماره ۷، ص ۸

وجود عنصر خشونت، از عمده ترین عواملی است که دست به دست هم داده و در یک سرزمین یک انقلاب را شکل می دهند.^۱

نهضت امام خمینی (ره) که حیات اسلام ناب محمدی (ص) را تجدید کرد و وسیله تطبیق و تحقق اسلام در زمان معاصر شد، از مکتب امام حسین (ع) شکل گرفته است و در مقاطع مختلف یادآور حماسه عاشورا است. حیات اسلام ناب به لحاظ تطبیقی بودنش دوست پرور و دشمن ساز است. با تحقق آن یزیدیان زمان و ابرقدرت‌های دوران با هم دستی عملشان به جنبش در آمدند. از هیچ کوششی برای خاموش کردن نور الهی فرو گذار نکردند و در نقطه مقابل، عاشقان الله با شهادت خواهی به میدان کارزار با آنها شتافتند.

ویژگی های معنویت انقلاب اسلامی:

اگرچه ویژگی های انقلاب اسلامی هم در جهان اسلام و هم در ایران وهم انفرادی و هم اجتماعی فراوان موجود است و تاثیر خیلی خوبی در جوامع گذاشته است که بعضی از آنها را پرداخته می شود.

۱. ایدئولوژی اسلامی: ایدئولوژی انقلاب اسلامی متبنی است بر بیداری اسلامی ملت‌ها و آمادگی آنها برای شهادت با هدف استقرار حکومت اسلامی که تنها هدف چنین حکومتی نیل به اهداف انسانی و مدنی با حذف بی عدالتی و استثمار و استقرار عدالت در سراسر جهان است. این ایدئولوژی در عرصه عمل با تأسی به مبانی معنوی شیعی و ریشه های تاریخی انقلاب اسلامی و فرهنگ سیاسی تشیع توانست مشارکت وسیع آحاد ملت را فراهم نماید. نتیجه ی این انقلاب ایدئولوژیک، تحولات عمیق در اندیشه دینی، نهادی کردن مرجعیت مذهبی در ایران، تقویت رابطه میان معرفت دینی و مرجعیت شیعی و تفسیر جدید از ایدئولوژی انقلابی می باشد.^۲

۲. ایثار و شهادت: یکی دیگر از ویژگیهای معنوی انقلاب اسلامی ایثار و گذشت می باشد که بالاترین وجه ایثار و فداکاری جان باختن در راه ارزشها و احکام اسلامی است. احیای معنویت فلسفه شهادت در انقلاب اسلامی، الگوی احیاء شده این ایثار در فرهنگ سیاسی شیعه می باشد. فرهنگ سیاسی دینی انقلاب اسلامی تبلور عینی ایثار و فداکاری است. از خودگذشتگی و شهادت در راه خدا از مفاهیم اساسی معنویت گرای محسوب می شود که به منزله ی سمبل تحقق آزادی از قید و بند و اسارت است.

۳. احیای هویت دینی: یکی از مهم ترین آثار فرهنگی انقلاب اسلامی، احیای اندیشه و هویت دینی در جهان است. در آن موقعیت و شرایط سخت و دشواری که به تدریج اصول و مبانی دینی با تلاش حکومت‌های طاغوت و سردمداران لائیک فراموش می شد و مکتب‌های مادی و الحادی، مذهب را به عنوان «افیون توده‌ها» و فاقد توان

لازم برای به حرکت درآوردن توده‌ها و در نتیجه انقلاب می‌دانستند و هر روز هویت دینی و دین‌مداری کم‌رنگ‌تر می‌گردید، تا آنجا که در برخی از جوامع به خاطر حفظ باورهای دینی خجالت می‌کشیدند و پرده‌پوشی می‌کردند و تعهد و التزام به مبانی دینی و مذهبی جرم بود و یا مسخره می‌شد، در چنان شرایطی، نهضت امام خمینی (ره) تحول عظیمی در سطح جهانی ایجاد کرد و با تکیه بر قدرت الهی، ایمان به خدا و ایدئولوژی اسلامی، ماهیت لائیک را به ماهیت اسلامی و دینی مبدل ساخت.^۱

۴. طرح اندیشه حکومت اسلامی: بسیاری از اسلام‌شناسان و کارشناسان جهان اسلام و اندیشمندان غیرمسلمان با وقوع انقلاب اسلامی در نظرات و دیدگاه‌های خویش تجدیدنظر نمودند چرا که تشکیل حکومت اسلامی را امری ناممکن و به تعبیری شبه محال می‌دانستند. نیز برخی از آنان مبارزه با طاغوت و حکومت‌های جور و سلطه‌جویان را به مثابه بازی کردن با دم شیر و به نوعی مقابله مشت در برابر سندان یاد می‌کردند. از این‌رو با پیروزی انقلاب معادلات سیاسی منطقه‌ای و بین‌المللی را درهم ریخت و راه برقراری حکومت اسلامی را برای سایر ملت‌ها هموار ساخت. امام راحل با این حرکت عظیم ثابت کرد که اسلام می‌تواند با تکیه بر اصول و مبانی برگرفته از قرآن و با اتکاء به ارزش‌های اسلامی در تأسیس یک حکومت مستقل از لحاظ سیاسی، اقتصادی و اجتماعی نقش داشته داد حباشد.

۵. دفاع از آرمان مقدس فلسطین: انقلاب اسلامی ایران در زمانی به پیروزی رسید که پیمان ننگین کمپ دیوید با تلاش آمریکا بین رژیم اشغالگر قدس و سران خائن فلسطین به امضاء رسید و استعمارگران غربی تصور می‌کردند به زودی سایر کشورهای اسلامی را نیز تحت نفوذ خویش در می‌آورند و آنان را نیز در اختیار می‌گیرند. وقوع انقلاب اسلامی همه معادلات آنان را بر هم زد و با هدایت، روشنگری و موضع‌گیری قاطعانه امام (ره)، شیوه مبارزه با اسرائیل شکل دیگری به خود گرفت. به فرمان امام خمینی (ره) آخرین جمعه ماه مبارک رمضان، «روز جهانی قدس» اعلام شد و سفارتخانه اسرائیل در تهران تعطیل و به سفارت فلسطین تبدیل گردید و بیت المقدس به عنوان مکان مقدس مسلمانان و سایر ادیان آسمانی مورد توجه جهان اسلام قرار گرفت. جمهوری اسلامی ایران به مبارزان و مردم فلسطین اعتماد به نفس بخشید و پشتیبانی و حمایت از انتفاضه و آرمان مقدس فلسطین را در سرلوحه برنامه‌های خویش قرار داد و جهانیان را به یاری و کمک‌های سیاسی، مادی و معنوی مردم مظلوم و ستمدیده فلسطین دعوت کرد. همچنین رهبران مبارز فلسطینی را در رویارویی با اسرائیل اشغالگر دلگرمی و روحیه تازه‌ای بخشید.^۲

۶. حمایت از مظلومان و مستضعفان: گرایش به نماز و عبادات، ظلم زدائی و مبارزه علیه ظلم و ستم، عدالت طلبی، مساوات‌گرایی، مبارزه با مظاهر تجدد، مخالفت با عقل‌گرایی افراطی، کنترل اجتماعی و مسئولیت‌پذیری، امر به معروف و نهی از منکر مبتنی بر معنویت‌گرایی که در قرآن بهترین امت را بر پایه ملاک‌های ارزشی ذیل معرفی

^۱ . جهان چگونه به امام خمینی ره می‌نگرد ، شماره ۲۱۱

^۲ . امام خمینی ره در حدیث دیگران ، ص ۳۱

کرده است: ۱ به معروف امر می کنند، ۲ از منکر نهی می کنند، ۳ به خدا ایمان دارند. دیگر از ویژگیهای معنوی تأکید بر اصل خیراندیش امت اسلامی و تلاش اصلاح گرانه در این رابطه انقلاب اسلامی نشان داد که احیای دین خداوند بالاترین مصلحتی است که حتی با علم به شهادت انگیزه قومی را در بین آحاد مردم به وجود آورد. معنویت گرایی انقلاب اسلامی ضرورت تأسی به رفتار سیاسی ائمه را برای اصلاح جامعه و از سر خیراندیش جامعه اسلامی مورد تأکید قرار می دهد.

۷. ایجاد وحدت و همبستگی اسلامی: یکی دیگر از آثار مثبت فرهنگی انقلاب، ایجاد الفت و اخوت اسلامی میان پیروان مکتب توحید بود. همان گونه که ملت مسلمان ایران با وحدت کلمه و در سایه برادری اسلامی به رهبری امام امت، نظام مقدس جمهوری اسلامی را پایه‌ریزی کرد، سیاست خارجی‌اش را نیز بر اساس وحدت امت اسلامی تنظیم نمود و همه مسلمانان جهان را از آسیا تا آفریقا و خاورمیانه عربی تا اروپا و آمریکا که به مبانی توحید، نبوت، معاد، قرآن، حج و نماز معتقد بودند و تعلق خاطر به اسلام داشتند برای حفظ وحدت اسلامی در راه دفاع از کیان اسلامی فرا خواند. قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، رهبری وحدت با وجود آن همه پتانسیل و توان‌مندی‌ها در دنیای اسلام صورت ظاهری و شکلی داشت و در عزلت و انزوا به سر می‌برد و چندان به محتوای وحدت و اقدامات عملی که مورد نظر اصلی منادیان وحدت بود، توجهی نمی‌شد و از طرفی جهل و ناآگاهی جوامع از ارزش‌های متعالی اسلامی و تفرقه‌اندازی و نفاق‌افکنی دشمنان در بین امت اسلامی از سویی دیگر، ابتکار عمل را از دست مسلمانان گرفته بود. مهم‌ترین اثر انقلاب اسلامی در چنان شرایطی این بود که جایگاه رهبری وحدت اسلامی را در سطح جهان اسلام مستحکم ساخت و توجه همه را به اهمیت وحدت معطوف کرد. انقلاب اسلامی توانست امت اسلامی را در اقصی نقاط جهان را علی‌رغم اختلافات جزئی فرقه‌ای که داشتند برای مبارزه با عوامل تفرقه، استعمارگران و صهیونیست‌ها در زیر پرچم (لااله الا الله) به وحدت دعوت نماید و پی‌آمدها و آسیب‌های تفرقه در بین مسلمانان را به آنان هشدار دهد.^۱

۸. نقش مؤثر طرح گفتمان در سطح جهانی: آزادی بحث و گفت‌وگو و مناظره یکی از ویژگی‌های اسلام است که از آغاز رسالت پیامبر گرامی اسلام (ص) معمول بوده و در دوران پس از آن حضرت نیز انجام می‌شده است. گفتگوی پیامبر اکرم (ص) با بزرگان قریش، گفت‌وگوی امام زین‌العابدین (ع) با حسن بصری، مناظره امام صادق (ع) با علماء و پیروان ادیان، گفت‌وگوی امام رضا (ع) با دانشمندان میسحی و...

گواه روشنی بر این مطلب است. از آغاز پیروزی انقلاب اسلامی ایران نیز تاکنون جلسات بحث و گفتمان با اندیشمندان ادیان بزرگ بخصوص متفکران مسیحی تشکیل شده است. اینگونه گفت‌وگوها که با هدف همزیستی مسالمت‌آمیز، شناخت واقعی ادیان، فرهنگ‌ها و تمدن‌ها، احترام متقابل صاحبان ادیان، استقرار عدالت و صلح جهانی،

^۱. خورشید بی غروب، سازمان تبلیغات تهران

گسترش معنویت و ارزش‌های دینی و اخلاقی در سراسر دنیا صورت می‌گیرد، نقش مثبت و تأثیر فراوانی برجای نهاده است.

ویژگی‌های معنویت در انقلاب اسلامی نشان می‌دهد انقلاب اسلامی الگوها و اسوه‌های فراموش شده‌ای را دوباره احیا کرد و نشان داد که امر بقای جامعه اسلامی و نظام اسلامی تنها در گرو تمسک به این مبانی معنوی می‌باشد.^۱

معنویت و بنیانگذار انقلاب اسلامی:

امام خمینی شخصیتی چند جانبه داشتند و از ویژگی‌های گوناگونی برخوردار بودند؛ به گونه‌ای که تاریخ، شخصیتی به جامعیت ایشان کم‌تر به خود دیده است. به تعبیر مقام معظم رهبری: «آن بزرگوار، قوت ایمان را با عمل صالح، و اراده پولادین را با همت بلند، و شجاعت اخلاقی را با جزم و حکمت، و صراحت لهجه و بیان را با صدق و متانت، و صفای معنوی و روحانی را با هوشمندی و کیاست، و تقوا و ورع را با سرعت و قاطعیت، و ابهت و صلابت رهبری را با رقت و عطوفت، و خلاصه بسی خصال نفیس و کمیاب را که مجموعه آن در قرن‌ها و قرن‌ها به ندرت ممکن است در انسان بزرگی جمع شود، همه و همه را با هم داشت. او عبد صالح و بنده خاضع خداوند و نیایش‌گر گریان نیمه شبها و روح بزرگ زمان ما بود. او با عمری که روزها و ساعتها و لحظه‌هایش با مراقبه و محاسبه سپری می‌شد، صدها آیه قرآن را که در توصیف مخاطبین و متقین و صالحین است. مجسم و عینی ساخت. او به انسانها کرامت، و به مؤمنان عزت، و به مسلمانان قوت و شوکت، و به دنیای مادی و بی‌روح معنویت، و به جهان اسلام حرکت، و به مبارزان و مجاهدان فی سبیل الله شهامت و شهادت داد. او به همه فهماند که انسان کامل شدن و علی‌وار زیستن و تا نزدیکی مرزهای عصمت پیش رفتن، افسانه نیست. یکی از ابعاد شخصیتی حضرت امام(ره) که در حجاب چهره سیاسی ایشان قرار گرفت، و در نتیجه چنانچه بایسته است بر نسل معاصر آشکار نشد، چهره عرفانی ایشان است. امام(ره) با آثار اغلب عارفان بزرگ آشنا بود و دیدگاه‌های - عرفانی آنان را در بیش‌تر آثار خویش - از جمله «مصباح الهدایه»، «شرح دعای سحر»، «سرّ الصلوة» و «آداب الصلوة» - بازتاب داده، در کنار اجتهادهای عرفانی خویش و دیدگاه‌های مستقل و درخور توجهی که خود در این راه داشته‌اند، از اندیشه‌های عرفانی آن بزرگان بهره‌های فراوان برده‌اند. آنچه در این باره قابل یادآوری است اینکه: جاذبه‌های سرزمین عرفان، هرگز ایشان را از دیگر حقایق جهان هستی باز نداشت و سدّ راه فقاقت، شریعت محوری و مردم‌گرایی ایشان نگشت.

معنویت از نظر رهبر کبیر انقلاب، همانا ثمره ایمان، عبودیت و خلوص بندگی خداست امام راحل(رح) فرمودند: آنچه موجب سعادت و جاودانگی ما می‌شود، صفای معنویت و ثمرات خلوص بندگی است. امام در بیان عوامل پیروزی یک جا می‌فرماید: ایمان به خدا، ایمان به مبادی اسلامی بود که شما را پیروز کرد و در جای

^۱ . ماهنامه فرهنگی، شماره اول، ۱۳۸۱

^۲ . حدیث ولایت، ج ۱، ص ۲۴

دیگر از همه این موارد با عنوان ((معنویت)) نام می برد: "ملت ما جریان تاریخ را عوض کرد، آنها حساب همه چیز را می کردند الاً یک حساب و آن حساب معنویت" !.

بنابراین می توانیم مقوله هایی از قبیل ایمان به خدا، اتکال به خداوند در امور، تقوا، پیروی از اسلام و احکام الهی، یاد خدا، شهادت در راه خدا، اسلامخواهی و تحول روحی را مرادف معنویت بگیریم و نقش آنها را در پیروزی انقلاب همان نقش و تأثیر ((معنویت)) بدانیم.

آثار معنویت در انقلاب اسلامی:

جوهر اصلی انقلاب اسلامی، دین بود. منشأ پیدایش، آرایش و حرکت انقلاب اسلامی ایران و محرک اصلی همه اقشار و منسجم کننده آنها بیشتر آموزه های دینی بوده است. بامقایسه دو انقلاب بزرگ قیام عاشورا و انقلاب اسلامی ایران از یک سو و انقلاب کبیر فرانسه و روسیه از سوی دیگر به این نتیجه می رسیم که در انقلاب های اخیر، فلسفه وجودی آنها بر دو اصل زیر استوار بوده است ۱. اصل حب ذات (خود خواهی و مصلحت طلبی انسان) ۲. اصل تنازع بقا (رقابت و مبارزه انسان ها باهم، نابودی یکی برای زنده ماندن دیگری) مشکل اساسی این دو انقلاب ناشی از توجه صرف به جهات مادی انسان است. در حالی که قیام عاشورا و انقلاب اسلامی ایران از مکتب اسلام روح گرفته و به دو اصل غیر از آن دو تکیه می کند که عبارت اند از. ۱- اصل خداپرستی که مبدأ حیات و هدف انسان را در تمام زندگی تنها خدا می داند. بنابراین خود خواهی و مصلحت طلبی شخصی مذموم و پست قلمداد می شود. ۲- در حیات اسلام به جای تنازع در بقا- که در مکتب های مادی رایج است - به اصل تعاون اعتقاد دارد که از توحید انسان ها و موجودات سرچشمه گرفته است. در مکتب اسلام مبارزه فقط باید در راه حق علیه باطل باشد. از مهم ترین امتیازات انقلاب اسلامی این است که روح و جان انسان ها در آن مورد توجه قرار داده است. امام (ره) - رهبر این نهضت - سخنی به این مضمون فرموده اند: اصلاً همه می خواهیم انقلاب کنیم که شهید شویم. ایشان همانند جد بزرگوارشان امام حسین (ع) از همان روزهای اول اصلاً به این فکر نبودند که دین برای ایشان حیات مادی داشته باشد و یا قیام و موقعیت فراهم آورد. امام حسین (ع) نیز در خطبه ای هدف از قیام خود را چنین عنوان می کنند: بار پروردگارا! حقاً تو می دانی که آنچه در ماست از میل به قیام و اقدام به امر به معروف و نهی از منکر، نصرت مظلومان و سرکوب ظالمان، به جهت میل و رغبت به رسیدن سلطنت و قدرت مفاخرت انگیز نیست و نه از جهت در خواست زیادی های اموال و حُطام دنیا! بلکه به علت آن است که در بلاد و شهرهای تو صلاح و اصلاح ظاهر سازیم.

۱. معنویت، درمان همه دردهای بشر:

روح معنویت، همانا اعتراض به روند غالب بر جهان مادی است. امام امت دردهای بشریت را دوری از معنویت و غرق شدن در مادیات و تحصیل قدرت مادی به هر وسیله و از هر راه دانسته معنویت را کلید همه دردها

معرفی می کردند. آنگاه با بیان این نکته که مکتب اسلام، مکتبی مادی - معنوی است، مادیت را در پناه معنویت قبول داشتند. ایشان تنها راه نجات بشر را از زیر بار هزاران مشکلی که او را احاطه کرده، و تنها راه برخوردار شدنش از زندگی انسانی را، روی آوردن به اسلام دانستند. سرانجام مردم مسلمان ایران نیز برای بیرون رفتن از بحران، تئوری معنویت گرایی امام را پذیرفتند. از همین جا فطرت پاک و ریشه های خدا باوری موجود در قلوبشان جانی تازه گرفت و وجودشان را از ایمان، توکل بر خدا و عشق به معبود و در یک کلام، معنویت پر کرد؛ معنویتی که چاره ساز شد و جریان تاریخ را عوض کرد: ملت ما جریان تاریخ را عوض کرد! آنها [رژیم پهلوی و حامیانش] هم حساب همه چیز را می کردند الاً یک حساب، و آن حساب معنویت بود.^۱

۲. قیام، تکلیف الهی:

در قیام مردم علیه حکومت ظالم یکی از آثار معنویت مردم در زمان انقلاب بود که همه مردم بدون خسته و دائماً در راه انقلاب علیه رژیم پهلوی قیام کرده اند و حضرت امام (ره) قیام علیه حکومت ظالم را تکلیف الهی تشخیص داده بودند.

در باره قیام مردمی امام راحل (رح) فرمودند: ما می گوئیم چرا کارهایی را که به خلاف دین است انجام می دهد؟ شاه می خواهد مثل پدرش بی دینی را رواج دهد. ... اکنون ... ما هم باید به یاری خدا مخالفین دین را سرنگون کنیم ایشان در این باب می فرمایند: خداوند تبارک و تعالی می فرماید: فقط یک موعظه من دارم ... : *إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ*؛ وقتی که دیدید که دین خدا در معرض خطر است، برای خدا قیام کنید.^۲

امیر المؤمنین (ع) می دید که دین خدا در خطر است، معاویه دارد وارونه می کند دین خدا را، برای خدا قیام کرد. سید الشهداء هم همین طور، برای خدا قیام کرد. هر وقت دیدید که بر ضد اسلام، بر ضد رژیم انسانی، اسلامی، الهی خواستند قیام کنند، خواستند وارونه کنند مسائل اسلام را، به اسم اسلام، اسلام را بکوبند، اینجا برای الله باید قیام کرد. همچنین قیام علیه ظلم سیره انبیاء بوده است. رهبر کبیر انقلاب، آن فقیه آگاه و دین شناس، با تکلیف دانستن قیام علیه حکومت مقتدر، مسلح، دارای پشتوانه ای جهانی، دارای سازمان اطلاعاتی بسیار کار کشته، اما ظالم و خائن به ملت، به نهضت مردم برای سرنگونی شاه، رنگ خدایی زدند و از مردم خواستند که در قیام خود خدا را و انجام وظیفه الهی را در نظر بگیرند تا قیامشان به ثمر برسد.

^۱. صحیفه امام ره، ج ۶، ص ۳۱۰

^۲. همان، ج ۸، ص ۱۰

امام هم قیام مردم را تایید کرد و شیوه حرکت را نیز همان شیوه و منطق صدر اسلام معرفی کردند: «ما همان منطق مسلمین صدر اسلام را که اگر در جنگ کشته شویم به بهشت می رویم و اگر بکشیم به بهشت می رویم، همان منطق را داری»^۱.

۳. تحول روحی در مردم:

با گذشت زمان مردم از انقلاب و رهبر شان علم پیدا می کنند و هدف انقلاب اسلامی را وقتی مشخص دیدند روحیه مردم تحول می یابد و بین مردم به ویژه جوانان یک روحیه خاص و معنویت عظیمی ایجاد می شود و برای تحول سیاست و حکومت با رهبری انقلاب اسلامی تاریخ ایران را با یک تحول عظیم رقم می زنند. و اما درباره این تحول چنین فرمود. که تحولی عظیم در روح مردم ایران و به ویژه جوانان، در روی آوردن به اسلام، ایمان و معنویت پدید آمد و تحولی که در نفوس مسلمین پیدا شد، رمز پیروزی بود. اما این تحول، یک تحول الهی بود و یک دست غیبی مردم را این طور متحول کرد. و خدا خواست که با قدرت الهی این تحول پیدا شود و ایجاد تحول روحی به قدرت و خواست خداوند و در نتیجه محکم تر شدن اعتقادات دینی، و فداکاری مخلصانه در راه خدا، فضای کشور اسلامی را سرشار از عطر و طعم معنویت کرد و حضور معنویت نیز زمینه را برای نزول امدادهای غیبی خداوند فراهم نمود: تحول، معجزه ی الهی خدای تبارک و تعالی، در مدت کمی همچون متحول کردن این ارواح طیبیه و این نفوس قدسیه را که در خیابانها راه افتادند و فریاد کردند مرگ بر این سلطنت پهلوی!... این تحول یک معجزه واضحی است که در مدتی کوتاه برای همه اقشار این ملت پیدا شد.^۲

البته سنت الهی بر آن است که اگر قیام لله شد، پشتیبانش هم الله است... شما ملاحظه کردید که از اول نهضت تا کنون چه علائم غیبی پیدا شده است و چه تائیدات الهی در این نهضت پیدا شده است. این، دلیل بر این است که نهضت شما لله بوده است. اعتقاد مردم بر این که کار آنان خدایی است، آنان را بر آن داشت که تا با اتکال به خداوند متعال، مادیات را هیچ بیندارند و تنها برای خدا قیام کنند: این دست غیب است که این تحولات را در کشور ما ایجاد کرده است... این خداست که در یک شب کانه قلبهای این ملت را متحول کرد و تمام این ملت را در مقابل آن قدرتهای بسیار عظیم شیطانی به ایستادگی واداشت و دست همه قدرتها را از کشورمان کوتاه کرد...^۳

۱. همان، ج ۴، ص ۱۲۴

۲. همان، ج ۶، ص ۲۲۹

۳. همان، ج ۱۵، ص ۳۸۲

این ملت را خدای تبارک و تعالی با دست عنایت خودش و با قدرت کامله خودش قدرتمند کرد و متحول کرد به انسانهای الهی، انسانهایی که برای خدا قیام کردند و برای خدا ادامه می دهند.

این غیر از تقدیر الهی، غیر از حکم الهی نیست! ایمان است، اگر ایمان نبود نمی شد. ایمان به خدا این کار را کرد... قدرت ایمان غلبه کرد بر قدرتها و الا ما که چیزی نداشتیم. این قوه ایمان است که مردم را سرتاسر ایران بسیج کرد. این دست غیبی الهی بود که مردم ایران را سرتاسر از بچه دبستانی تا پیرمرد بیمارستانی با هم همصدا و با هم، هم مطلب کرد... قدرت ایمان، قوه اسلام، قدرت معنوی ملت ایران پیروزی را به ما ارزانی داشت.^۱

۴. مطرح نبودن مادیات، و از سر هوا گذشتن:

مردم در زمان انقلاب و بعد از آن در زمان دفاع مقدس جوری عمل می کردند که اصلاً کسی برای خودش چیزی نمی خواستند و آثار، خود گذشتگی داشتند. استاد شهید مرتضی مطهری درباره نقش معنویت در پیشبرد انقلاب می فرماید: اگر معنویت را فراموش کنیم، انقلاب خود را از یک عامل پیش برنده محروم کرده ایم. و در پاسخ آنان که رسیدن به عدالت را شعار خود قرار داده بودند، تائید داشتند که: بدون معنویت، عدالت امکان پذیر نیست. اما برای رسیدن به معنویت باید از سر هوا و هوس برخاست و قدم در جاده (گذشتن از مادیات) نهاد. و امت امام هم در باره آثار و خود گذشتگی مردم چنین فرمودند: "نمره آن را هم که همان پیروزی معجزه آسا بود، چیدند. این الغای افکار متعدد و پشت کردن به خود و رو کردن به خدا؛ حقیقت این است که ملت ما به خودش پشت کرد [و] به خدا رو آورد. آن چیزهایی که نفسش خواهش داشت، توجه به آن نداشت. همه توجهش به این بود جمهوری اسلامی را ایجاد کند. این، توجه به خدا بود، از خود گذشته بود، به خدا پیوسته بود. این رمز بود، این رمز پیروزی است!"^۲

۵. شهادت طلبی، اوج معنویت و رمز پیروزی:

شهادت طلبی در مردم یکی از نقش معنویت در انقلاب است که مردم ایران حتی مردم خارج از ایران کسانی که حق طلب و بر علیه ظلم می خواستند استادگی کنند با انقلاب اسلامی پیوستند و شهادت در راه حق را لیبیک گفتند و امام امت (ره) نیز بدون اتکا به شرق و غرب و بدون استفاده از روشهای رایج مانند تشکیل حزب، تاسیس روزنامه و یا روشهای مسلحانه، نهضت را شروع کردند. ایشان فقط با اتکا بر قدرت لایزال الهی و مدد گرفتن از مردم در صحنه ی اجتماعی توانستند انگیزه مردمی را بر اساس باورهای دینی و مفاهیمی چون محرم، عاشورا، شهادت، و بدون وعده های مادی مدیریت کرده، انقلاب عظیم اسلامی را به پیروزی رسانند. و امام راحل (ره)

^۱. همان، ج ۶، ص ۳۶۱

^۲. همان، ج ۱، ص ۵۸

(فرمودند "رمز پیروزی ما این بود که جنبه فقط سیاسی نبود، فقط برای نفت و امثال اینها نبود، جنبه معنوی بود، اسلامی بود. جوانان آرزوی شهادت می کردند".^۱

معنویت امام آنچنان تحولی در مردم ایجاد کرد که ((شهادت)) بزرگ ترین آرزوی جوانان و فوز عظیم شد. امام در جای دیگر فرمود: "ملت ما که در این نهضت پیروز شد، این فقط برای اتکال به خدا بود... . آن تحول این طور بود که شهادت را برای خودشان فوز عظیم می دانستند. ... این رمز پیروزی بود. ملت ما عاشق شهادت بود با عشق به شهادت این نهضت پیش رفت. اگر این عشق و علاقه نبود، ما هرگز در مقابل آن همه قدرت پیروز نمی شدیم! مشت غلبه کرد بر تانک ها، بر توپ ها. این ایمان بود. این برای این بود که جوان های ما از مردن نمی ترسیدند. [و] شهادت را فنا نمی دانستند، شهادت را یک زندگی جاویدان می دانستند."^۲

آرزوی کشته شدن در راه معشوق و معبود، بالاترین درجه عرفان و معنویت است و رمز پیروزی: رمز پیروزی این است که شهادت را آرزو بکنند و به حیات، حیات مادی دنیایی، حیوانی ارزش قائل نباشند. این رمز [پیروزی] است که قرآن آورده است.

۶. شجاعت و مقاومت مردم:

یکی از عوامل مهم در هر قیام و یا در هر جنگی، شجاعت و نترسیدن سربازان و قیام کنندگان است. جنگ روانی در اصل برای ایجاد رعب در دل دشمن طراحی و اجرا می شود. اما در پرتو ایمان به خدا و معنویتی که در دل مردم، در برهه شکل گیری انقلاب ایجاد شد، مردم و به ویژه جوانان، جراتی عظیم در دل خود یافتند و همین جرات، آنان را در مقابل همه قدرت رژیم استوار نگاه داشت تا توانستند فجر پیروزی را به تماشا بنشینند.

امام راحل (ره) در این مورد فرمود: "رمز پیروزی، اتکای به قرآن و این شیوه شیعه مقدس که شهادت را استقبال می کردند بوده، خوف در دل آنها نبود! در عین حال که تانک ها و مسلسل ها به روی آنها آتش می گشود، آنها استقبال می کردند، خوف نداشتند. مشت بر تانک غلبه کرد! مشت بر مسلسل غلبه کرد! مشت بر ابرقدرت ها غلبه کرد! این رمز را حفظ کنید... ملت ما تا با خداست، پیروز است."^۳

^۱ همان، ج ۷، ۲۳

^۲ همان، ج ۹، ص ۳۳۲

^۳ همان، ج ۷، ص ۲۴

۷. ایمان ، شالوده معنویت و پیروز کننده انقلاب:

قدم اول در رسیدن به معنویت ، ایمان به خدا و روی آوردن به خالق هستی است . این قدم نخست در شرط تحول مردم و مسلح شدن به معنویت و سرانجام پیروزی است. ایمان مردم به خدا و آماده کردن به جوانان خود برای کمک به انقلاب و ارزش های اسلامی نشان می دهد که ایمان مردم به خدا راسخ در قلب آنها بود . و امام امت (ره) هم در باره این اثر معنویت فرمودند. " آفرین بر این قدرت ایمان و قدرت بازوی عزیزان و صدها آفرین بر امتی که خود را و جوانان خود را از لجنزار و کانون فساد و تیره روزی که رژیم شاهی برای آنان فراهم کرده بودند رها ساخته و به اوج عظمت و معنویت رساندند." شما سربازان اسلام ، شما جوانمردان با ایمان ، با ایمان خودتان شکستید این سدّ بزرگ را، شکستید این قوت طاغوتی را و این قوه ی شیطانی را. شما با ایمان این پیشرفت را کردید. ... و خداوند شما را پیروز کرد و خدا شما را پیروز می کند. مادامی که به خدا توجه داشته باشید.^۱

این آزادی ... این استقلالی که خدای تبارک و تعالی به ما داده است و دست اجانب را کوتاه کرده است ، این برای خاطر آن قدرت ایمان و وحدت کلمه و توجه به خدای تبارک و تعالی بود که دست عنایت حق تعالی بر سر این ملت سایه افکند و این پیروزی حاصل شد.

اجتماعات یا قوای مادی و معنوی و نیروی ایمان پیش رفتند و این نهضت عظیم را به پا کردند و آن قدرت های شیطانی را شکستند. و سرانجام آن که : معنویت غلبه کرد بر مادیت ؛ خدا غلبه کرد به شیطان و غلبه دارد بر شیطان ! ملت ما برای خدا قیام کرده است و ملّتی که برای خدا قیام کند، از هیچ چیز نمی ترسد و آسیب نمی بیند. و توصیه : عزیزان من ! ایمان خود را قوی کنید، گمان نکنید که قدرت مادی این کار را کرد. این حساب معنوی است و نه حساب مادی!^۲

همان روحیه ای که در زمان رسول الله (ص) برای مردم پیدا شده بود... . این روحیه در ملّت ما پیدا شده بود... . آنچه ما را غلبه داد، این روحیه بود، فلسفه نبود، جهان بینی نبود، اسلام شناسی نبود. هیچ این حرف ها نبود! این چیزی [روحیه ای] که شما را غلبه داد، مادامی که آن هست پیش شما، شما پیروزید! دعا کنید باشد! جدّیت کنید، جدّیت کنید که نگهش دارید. خدا به شما عنایتی کرده است . این عنایت را حفظش کنید! نگهش دارید!^۳.

^۱. صحیفه امام ، ج ۷ ، ص ۱۳۶

^۲ همان ، ج ۶ ، ص ۳۱۰

^۳ همان ، ج ۸ ، ص ۲۰۳

نتیجه:

معنویت و ارزشهای برخاسته از آن روح انقلاب اسلامی ایران را شکل می دهند. از این رو نمی توان بدون در نظر گرفتن این عامل انقلاب اسلامی را یک انقلاب دینی و خدای تصور کرد. از آن طرف

ما می دانیم که این انقلاب بزرگ که دست جهانخواران و ستمگران را از ایران کوتاه کرد، با تائیدات غیبی الهی پیروز شد. بنابراین نباید شک کرد که انقلاب اسلامی ایران از همه انقلاب ها جداست: هم در پیدایش، هم در کیفیت مبارزه و هم در انگیزه انقلاب و قیام. رهبر کبیر انقلاب امام امت (ره) فرمود: " شما گمان نکنید که [در مبارزه با رژیم مسلح شاه] ایران دارای سلاح بود. ایران سلاحش سنگ بود، چوب و مشت... لکن سلاح معنوی داشت. سلاح معنوی اش ایمان به مکتب، خدای تبارک و تعالی، توکل به مبداء قدرت و وحدت کلمه بود. رمز پیروزی شما اول ایمان ثابت و بعد وحدت کلمه بود. پیروزی موافق هیچ حسابی [مادی] نبود. آنها حساب های مادی را دارند... این حساب معنوی است نه حساب مادی مادامی که آن [روحیه معنوی] زمان رسول الله [هست] ... شما پیروزید". پس این انقلاب و ارزشهای آن به علت معنویت مردم و عمل کرد آنها است که جهان می شناسد، و بدون معنویت انقلاب اسلامی و ارزشهای آن انقلاب اسلامی را نمی توان توصیف کرد.

منابع:

۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۰ش
۲. معین محمد، فرهنگ فارسی، تهران، امیر کبیر، ۱۳۵۱ش
۳. قلی زاده، محمد علی، حدیث ولایت (پیامها و سخنرانیهای مقام معظم رهبری)، تهران، سال ۱۳۷۵.
۴. خورشید بی غروب، سپهری، محمد، مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، تهران، سال ۱۳۶۹.
۵. صحیفه امام (ره) (مجموعه آثار امام خمینی) (ره)، مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی، تهران، ۱۳۷۸،
۶. مرتضایی، علی اکبر، امام خمینی در حدیث دیگران، نشر مرکز بازشناسی اسلام و ایران، سال ۱۳۷۸ ص.۳۱
۷. الوندی، محمد جواد، طراحی الگویی مفهومی معنویت از دیدگاه امام خمینی، (فصل نامه مطالعات راهبردی بسیجی)، سال هفدهم، شماره ۶۳، ۱۳۹۳ ش
۸. دکتر صدیقی، کلیم: «نهضت های اسلامی و انقلاب اسلامی»، ترجمه سیدهادی خسروشاهی، انتشارات اطلاعات، سال ۷۵، صفحه ۳۰
۹. نشریه شاهد، مقاله «جهان چگونه به امام خمینی می‌نگرد؟» شماره ۲۱۱، خرداد ماه ۱۳۷۱.
۱۰. مهم‌ترین ویژگی امام از دیدگاه متفکران جهان، مجله سروش، سال پانزدهم، شماره ۶۴۷، مورخ ۱۳۷۲/۳/۸
۱۱. ماهنامه فرهنگی، علمی گزارش گفت‌وگو، سال اول، شماره اول، شهریور ۱۳۸۱.
۱۲. مدرسه علمیه الزهرا (س) ALZEHRA.GHARVEOWSARBLOG.IR